

فهرست مطالب

سخن موسسه.....	۷
پیشگفتار.....	۹

۱. تفسیر، مفهوم، مبانی و انواع آن..... ۱۳

۱-۱. تفسیر ترتیبی.....	۱۶
۱-۲. تفسیر موضوعی.....	۱۹
۱-۲-۱. رویکرد اول: تلقی رایج از تفسیر موضوعی.....	۱۹
۱-۲-۲. رویکرد دوم: اصطلاح شهید صدر از تفسیر موضوعی.....	۲۰
۱-۲-۳. رویکرد سوم: تلفیقی.....	۲۴
۱-۲-۴. اقسام تفسیر موضوعی.....	۲۴
۱-۲-۵. تقسیم تفسیر موضوعی از لحاظ عمق قرآن پژوهی.....	۲۵
۱-۳. پیش فرض های تفسیر قرآن.....	۲۶

۲. تربیت، مفهوم و انواع آن..... ۳۱

۳. مرزهای مفهومی تفسیر تربیتی..... ۳۷

۳-۱. نسبت تفسیر تربیتی با دانش ها و مفاهیم نزدیک.....	۴۱
۳-۲. جایگاه روایات در تفسیر تربیتی.....	۴۴

۴. روش شناسی تفسیر تربیتی..... ۴۷

۴-۱. روش شناسی فهم دین.....	۴۹
-----------------------------	----

- ۴-۱-۱. روش‌شناسی فهم گزاره‌های توصیفی و تجویزی دین..... ۵۱
- ۴-۱-۲. ظرفیت علم اصول در تفسیر قرآن..... ۵۴
- ۴-۲. روش‌شناسی تفسیر تربیتی..... ۵۵
- مرحله ۱. گردآوری آیات مرتبط..... ۵۶
- مرحله ۲. منظومه‌سازی آیات..... ۵۷
- مرحله ۳. نظام‌سازی و استخراج قواعد کلان..... ۵۸
- ۴-۳. وظایف تفسیر تربیتی..... ۶۰
- ۴-۳-۱. استخراج معارف تربیتی قرآن..... ۶۱
- ۴-۳-۲. عرضه مسائل تربیتی بر قرآن..... ۶۱
- ۴-۳-۳. کشف روش‌های آموزشی و تربیتی قرآن..... ۶۵

۵. جغرافیای تفسیر تربیتی..... ۶۹

پیوست:

سکوت قرآن در توصیف پدیده‌ها و دلالت‌های آن..... ۷۷

۱. طرح مسأله..... ۷۹
۲. تحقیق در مسأله..... ۸۲
- دسته‌بندی پدیده‌های دخیل در سعادت و شقاوت انسان..... ۸۳
- دسته اول: دخالت علم و جهل در سعادت و شقاوت..... ۸۴
- دسته دوم: دخالت علم و جهل به پدیده‌ها و عمل به آنان در صعود و تنزل درجه کمال..... ۸۴
- دسته سوم: دخالت تکوینی پدیده‌ها در سعادت و شقاوت..... ۸۵
۳. نتیجه‌گیری: مدلول بیان‌نکردن برخی از پدیده‌ها در قرآن..... ۸۶
- نمایه: کتاب..... ۸۹
- نمایه: اصطلاحات..... ۹۰
- نمایه: أعلام..... ۹۱

سخن موسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دو چندان کرده است؛ نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه‌ی تئوریک خود به منظور تصمیم‌گیری و اجرا باید مبانی علمی لازم را در اختیار داشته باشد، و این عرصه‌ای است که حوزه‌ی علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ زیرا بدون گسترش مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، این نیاز پاسخ مناسب نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به منظور پاسخگویی به مطالبات روزافزون و برحق جامعه‌ی دینی، آنگاه به اثبات می‌رسد که در نظر داشت؛ اولاً تحولاتی جدید در مجموعه‌ی دانش بشری، به‌ویژه علوم انسانی رخ داده است، ثانیاً زندگی انسان معاصر به واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطوراتی شگرف شده است، ثالثاً شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه‌ی دینی قرار داده است تا به اهداف خود دست یابد؛ از این رو سرعت بخشیدن به فعالیت‌های علمی حوزوی به منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری می‌نماید.

«موسسه اشراق و عرفان» که فعالیت خود را از سال ۱۳۸۶ با نظارت علمی و ریاست عالی آیت‌الله اعرافی آغاز کرده است، در عین تأکید بر اصالت‌های حوزوی، سعی در رفع نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر دارد؛ از این رو مأموریت‌های خود را «پژوهش در زمینه‌ی فقه‌های نو

و فلسفه‌های مضاف بر مبنای روش اجتهادی در راستای نظام سازی اسلامی، «پرورش پژوهشگران صاحب‌نظر در عرصه‌ی فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام‌سازی اسلامی» و «اسلامی‌سازی علوم انسانی» قرار داده است تا بتواند به ایفای نقشی مؤثر در این مجال بپردازد.

دستیابی به تعلیم و تربیت اسلامی، با بهره‌گیری از منبع غنی معارف الهی «قرآن کریم» است که به سرمنزل مقصود می‌رسد؛ این امر، ضرورت تلاش علمی برای «تفسیر تخصصی قرآن» را توجیه می‌نماید تا با کنار هم نهادن نتایج پژوهش‌های تفسیر تربیتی قرآن کریم و احادیث شریفه و نیز فلسفه اسلامی، راه برای طراحی «نظام تربیتی اسلام» هموار شود. استاد اعرافی در جلسات درسی که با عنوان «تفسیر تربیتی» تشکیل دادند، تأمین این پیش‌نیاز اساسی نظام تربیتی اسلام را دنبال نمودند.

«مؤسسه اشراق و عرفان» بر خود لازم می‌داند از حضرت آیت‌الله اعرافی که با دروس تفسیر تربیتی قرآن و بذل عنایت در نظارت و ارزیابی نهایی، امکان تولید این اثر را فراهم آورده‌اند، تشکر کند. همچنین از تلاش‌های حجت‌الاسلام سیدنقی موسوی، در تقریر این اثر و نیز از زحمات حجج اسلام آقایان صمد سعیدی و علی حسین‌پناه در ارزیابی این اثر تقدیر می‌شود.

امید است صاحب‌نظران و اندیشوران حوزه و دانشگاه، موسسه‌ی اشراق و عرفان را به‌منظور بهبود تولیدات علمی آینده، از نظرات و پیشنهادات سازنده‌ی خود محروم نسازند.

پیشگفتار

قرآن کریم بزرگترین معجزه‌ی پیامبر خاتم (صلی الله علیه و آله) و اقیانوسی است که شگفتی‌هایش تمامی ندارد^۱ و مانند خورشید در طول زمان بر همه‌ی ملت‌ها می‌تابد^۲. قرآن مجید، بیان^۳ و کتابی^۴ است خواندنی^۵ و احسن الحدیثی^۶ است که به منظور برهان^۷، تبیین^۸، بلاغ^۹، تذکره^{۱۰} و موعظه‌ی^{۱۱} انسان‌ها نازل شده است. خداوند، اولین آموزگار^{۱۲} و

۱. وَإِنَّ الْقُرْآنَ ظَاهِرُهُ أُنْبِئٌ وَ بَاطِنُهُ عَمِيقٌ لَا تَفْنَىٰ عَجَائِبُهُ وَلَا تَنْقُضِي غَرَائِبُهُ (نهج البلاغه، کلام ۱۸، ص ۶۱)

۲. امام صادق (علیه السلام) فرمود: لِلْقُرْآنِ تَأْوِيلٌ يَجْرِي كَمَا يَجْرِي اللَّيْلُ وَ النَّهَارُ وَ كَمَا تَجْرِي الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ فَإِذَا جَاءَ تَأْوِيلُ شَيْءٍ مِنْهُ وَقَعَ فَمِنْهُ مَا قَدْ جَاءَ مِنْهُ مَا يَجِيءُ. (مجلسی، بحار الأنوار، ج ۲۳، ص ۷۹)

۳. هذا بیان للناس، (آل عمران / ۱۳۸)

۴. کتاب انزلناه (ابراهیم / ۱)، ذلك الكتاب لا ريب فيه (بقره / ۲) و (بقره / ۱۷۶، ۲۳۱)؛ آل عمران / ۷) و ...

۵. قرآن به معنای خواندنی است. شهر رمضان الذي انزل فيه القرآن (بقره / ۱۸۵)

۶. الله نزل احسن الحديث كتابا (زمر / ۲۳)

۷. قد جاتكم برهان من ربكم / (نساء / ۱۷۲)

۸. و نزلنا عليك الكتاب تبیاناً لكل شیء / (نحل / ۸۹)

۹. هذا بلاغ للناس - (ابراهیم / ۵۲)

۱۰. كلا انها تذکره - (عبس / ۱۱)

۱۱. يا ايها الناس قد جاتكم موعظه من ربكم (يونس / ۵)

۱۲. و علم آدم الاسماء كلها (بقره / ۳۱)

مربی انسان است و قرآن، مهم‌ترین منبع برای استخراج تعلیم و تربیت مطلوب و بهترین ذخیره برای تولید اندیشه‌ی «تربیت اسلامی» است.

ایده‌ی تفسیر تربیتی، ناظر به تخصصی کردن فهم و تفسیر قرآن کریم و استخراج و استنباط معارف آموزشی و پرورشی از آن است. این ایده هنوز در ابتدای راه قرار دارد و کتاب حاضر قدمی است در راهی طولانی که تربیت‌پژوهان و قرآن‌اندیشان باید بپیمایند و رنج تحقیق و پژوهش را بر خود هموار نمایند تا در تصویری آرمانی، ده‌ها مجلد تفسیر تربیتی با رویکردهای مختلف نگاشته شود و پس از پوشیدن جامه‌ی «نظریه‌ی تربیتی»، فاصله‌ی «نظریه تا عمل» را طی طریق نماید و کام جامعه اسلامی و نیز جامعه بشری را از شهد معارف ناب تربیتی قرآن، شیرین نماید.

کتاب حاضر، نگارشی است از پنج جلسه درس تفسیر تربیتی آیت‌الله علیرضا اعرافی که در حوزه علمیه قم در سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۹ ارائه شده است. نگارنده بر اساس متن‌های پیاده شده‌ی کلاس‌های مذکور و نیز یادداشتهای شخصی در کلاس، به علاوه‌ی دیدگاه‌های استاد اعرافی در نشست‌های تخصصی^۱، تلاش کرده با دقتی وسواس‌گونه و برای رعایت امانت، مضامین و دیدگاه‌های مطرح در کلاس را تماماً در متن کتاب بگنجانند و نوع استدلال‌ها و مُدعاها و تعابیر فنی و اصطلاحی را حفظ نماید و هرگونه اضافات خود (اعم از مصادر، مستندات، شواهد، ادله‌ی جدید، پردازش نو و ...) را تماماً در پاورقی بگنجانند.

کتاب پیش‌رو در پنج فصل و یک پیوست تنظیم شده است. پس از تبیین مفهوم «تفسیر» و «تربیت» و انواع این دو در فصل اول و دوم، فصل سوم، درصدد معرفی مشخصات «تفسیر تربیتی» به عنوان دانشی میان‌رشته‌ای و گونه‌ای از تفسیر تخصصی قرآن کریم است. تبیین «روش‌شناسی تفسیر تربیتی» دستور کار فصل چهارم است و فرجامین فصل کتاب (فصل ۵) تلاش کرده است «جغرافیای تفسیر تربیتی» را

۱. دو فصلنامه تخصصی قرآن و علم، ش ۳.

ترسیم نماید. کتاب، حاوی پیوستی روش‌شناختی است و درصدد است پرسشی روش‌شناختی در عرصه‌ی اکتشاف معارف قرآن از گزاره‌های توصیفی را تبیین نماید.

کتاب حاضر، پس از اتمام پژوهش و نگارش، مورد ارزیابی استاد اعرافی قرار گرفت. در پایان لازم است از حجت‌الاسلام سعیدی، مدیر موسسه اشراق و عرفان و حجت‌الاسلام علی حسین‌پناه بخاطر تذکر نکات سودمند و دیگر همکاران و نیز دست‌اندرکاران بخش انتشارات تشکر فراوان شود.

موسوی

